

Hjelseth, A. (2025). Lek eller spill? Rollekonflikter og etiske dilemmaer i ungdomsidrett i et trener- og lederperspektiv. I S. Loland & O. O. Sæle (Red.), *Å løpe en risiko: Etiske refleksjoner om å lede praksis i kroppsøving, idrett og friluftsliv* (s. 303–326). Fagbokforlaget. DOI: <https://doi.org/10.55669/oa610712>

Kapittel 12

Lek eller spill?

*Rollekonflikter og etiske dilemmaer i ungdomsidrett
i et trener- og lederperspektiv*

Arve Hjelseth

Sammendrag: I dette kapittelet diskuteres de dilemmaer som oppstår blant trenere og ledere i møte med ungdom som deltar i idretten med ulike forventninger og mål. Noen har sosiale mål, andre liker aktiviteten uten å ha store sportslige mål, mens andre er opptatt av konkurranse og prestasjonsutvikling. Balansen mellom disse forventningene er i tillegg ofte skiftende over tid. De spenninger og utfordringer dette skaper for trenere og ledere, analyseres dels med utgangspunkt i det sosiologiske begrepet om rollekonflikter, og dels i lys av distinksjonen mellom lek og spill. Typiske dilemmaer drøftes i lys av tre konstruerte case som setter noen av spenningene knyttet til sportslig satsing, deltakelse og frafall på spissen. I en avsluttende drøfting stilles spørsmålet hvorvidt idretten bør fortsette å håndtere dette dilemmaet ved å satse på å inkludere flest mulig, eller om man kan se for seg en modell hvor idretten i større grad må velge mellom å prioritere enten lek- eller spillorientert ungdom.

Nøkkelord: ungdomsidrett, trenerroller, inkludering og ekskludering i idrett, frafall i idrett

Abstract: This chapter discusses dilemmas that occur among coaches and leaders in sport clubs, when they are confronted with youth who participate with a wide range of different expectations and aims. Some are there for the social benefits, some enjoy the activity without a strong urge to perform and compete, while others are motivated by the desire to compete and reach the top level. The tensions and challenges faced by coaches and leaders are analysed through the concept of role conflicts, as well as through a distinction between 'play' and 'game'. The dilemmas are discussed using three cases designed to identify tensions concerning the importance of performance and competition, participation and drop-out. In a conclusive discussion, the question is raised whether sports clubs should continue to aim to include as many as possible, or whether we can imagine a model where greater emphasis is placed on choosing between play- or game-oriented youth.

Keywords: youth sport, coaching roles, inclusion and exclusion in sport, drop-out in sport

Innledning

Ungdomsidretten omfatter et bredt spekter av aktiviteter, og variasjonen er stor både når det gjelder utøvernes motiver og hvilken mening de tillegger deltakelsen. Noen har først og fremst sosiale mål, andre drømmer om å bli toppidrettsutøvere, mens atter andre trives med aktiviteten uten spesielle sportslige ambisjoner. Sosiale mål og sportslige ambisjoner utelukker ikke nødvendigvis hverandre. I tillegg vil det ofte variere over tid hvilke av disse – eller andre – motiver ungdom legger mest vekt på.

Fra et trener- og lederperspektiv er dette mangfoldet av motiver både berikende og utfordrende. Ungdomsidretten favner mange, og idretten møter dermed et stort mangfold av ulike forventninger. En av utfordringene, og utgangspunktet for dette kapittelet, er at idretten må håndtere et bredt spekter av forventninger innenfor rammen av én organisasjon, og ofte også innenfor ett lag eller én treningsgruppe. Spørsmålet som drøftes her, er derfor hvilke trener- og lederdilemmaer som oppstår i møte med utøvere som kan ha svært ulike forventninger til balansen mellom sportslige og sosiale ambisjoner i en treningsgruppe.

I tillegg til at deltakerne i ungdomsidretten har varierte motiver og mål med aktiviteten, er også de *politiske* og *samfunnsmessige* målene for den organiserte idretten mangfoldige. For å anvende et begrep fra statsvitenskapen, opprinnelig knyttet til analysen av offentlige organisasjoner, er idretten *multifunksjonell* (Christensen mfl., 2004, s. 17). Den skal realisere flere ulike mål, som ofte er vanskelige å forene og til tider kan være innbyrdes motstridende. Ungdomsidretten skal ha et tilbud til flest mulig, ivareta demokratiske prosedyrer og prinsipper, oppmuntre til autonomi og medbestemmelse, og tilby et trenings- og læringsmiljø som muliggjør sportslig framgang. En sentral ambisjon er å tilby en arena hvor ungdom kan ha det gøy og være sosiale, siden dette er viktig for ungdommen selv (Strandbu mfl., 2016). I beste fall kan dette også forene ungdommer med ulikt sportslig ambisjonsnivå.

I denne artikkelen diskuteres ulike dilemmaer som oppstår når idretten skal ivareta dette mangfoldet av hensyn. Det legges særlig vekt på hvordan dette utspiller seg i det enkelte idrettslag og i den enkelte trenings- eller prestasjonsgruppe. Spørsmålet er hvordan disse spenningene kan komme til uttrykk i et trener- og lederperspektiv i den enkelte klubb. Diskusjonen tar utgangspunkt i tre konstruerte case, som er ment å illustrere ulike, men typiske

dilemmaer og spenninger som ofte oppstår i ungdomsidretten. Et gjennomgående tema er variasjonen i motivasjon og mål blant ungdom. Noen utøvere er spesielt talentfulle og/eller motiverte og har klare sportslige mål, mens andre først og fremst har sosiale mål, uten spesielle sportslige ambisjoner.

Teoretisk hviler analysen for det første på et skille mellom idrett som *lek* og idrett som *spill*. Det gis en tolkning av disse begrepene som innebærer at lek-orienterte ungdommer er opptatt av idrett som *gøy* og som en ramme for å være sosial, mens spill-orientert ungdom i større grad legger vekt på idrettens egenlogikk, knyttet til konkurranse, prestasjonsutvikling og perfektjon. For det andre brukes sosiologiens begreper om roller og rollekonflikter som rammeverk for å forstå de dilemmaene trenere og ledere står overfor når slike spenninger skal håndteres.

Idrett som lek – idrett som spill

På svensk brukes betegnelsen «tävlingsfostran» om opplæring i idrettens konkurranse- og organiseringslogikk. Begrepet beskriver prinsippene som omfatter idrettens interne verdier, for eksempel innlæring av spesifikke idrettsferdigheter og forståelse for konkurransens kjennetegn: sammenligning, seier og tap, innsikt i at øvelse gjør mester og normer for fair play (Peterson mfl., 2008, s. 23).

Men i tillegg til denne formen for fostring, er idretten også omfattet av *politiske* mål. I den svenske utredningen ble disse beskrevet som «föreningsfostran». I det som fortsatt er den seneste stortingsmeldingen om norsk idrett (Meld. St. 26 (2011–2012)), pekes det på en rekke positive konsekvenser av at ungdom er aktive i idrett, som ikke er del av idrettens *interne* logikk. Idretten er «kilde til glede, overskudd, fysisk og psykisk mestring» (s. 13) og skaper «deltakelse i sosiale fellesskap» (s. 13). Videre bidrar den til folkehelse og sosial inkludering (s. 97–104) og er en «sosial møteplass, arena for meningsdannelse og ... opplæring i en frivillighetskultur» (s. 86). Disse verdiene omhandler idrettens *konsekvenser* mer enn dens *egenverdi*. Samlet betyr dette at idretten er forankret i to ulike søyler eller legitimeringsgrunnlag. Den ene handler om idrettens egenlogikk, mens den andre er politisk og samfunnsmessig.

I tråd med Goksøyr (1991, jf. også Hjelseth, 2016) kan vi dermed skille mellom to sett av begrunnelser for idrett. Noe av attraksjonen ligger i at idretten er et mål i seg selv. Idrett bare *er gøy* (Strandbu mfl., 2016). Den er sitt eget mål, enten det er som arena for å treffe venner, som ramme for å konkurrere, eller for å perfektionere idrettslige ferdigheter. Slike verdier er basert på det vi kan kalle en *indre* rasjonalitet. Begrunnelsen for idrettsaktivitet ligger i aktiviteten selv og trenger ingen ytterligere legitimering.

Andre begrunnelser – og i et politisk perspektiv er disse vel så viktige – er basert på en *ytre* form for rasjonalitet. Her er ikke idretten primært verdifull i seg selv, men den har positive konsekvenser på andre områder. Både folkehelse, sosial inkludering og frivillighetskultur er slike ytre begrunnelser. Idretten er verdifull fordi den bidrar til å realisere samfunnsmessige mål utenfor seg selv.

Det ligger dermed en spenning i at både barn, unge og voksne, både på utøver-, trener- og ledersiden, først og fremst drives av motiver som er forankret i idrettens indre rasjonalitet, mens dens politiske legitimitetsgrunnlag først og fremst er knyttet til dens ytre rasjonalitet. Riktignok bidrar staten også med støtte til toppidretten, som er forankret i en form for indre rasjonalitet. Men også her er begrunnelsen at toppidrett har positive konsekvenser på andre områder. Den fremmer en positiv prestasjonskultur med overføringsverdi til andre samfunnsområder, og den bidrar til å rekruttere barn og unge til idrettsaktivitet (Meld. St. 2011–2012, s. 92).

Også ungdom som først og fremst har sosiale mål med idrettsdeltakelsen, uten spesielle sportslige ambisjoner, vil altså peke på at idrett er *gøy* som begrunnelse for å delta. De tenker naturligvis ikke primært at de må komme seg på trening for å styrke frivillighetskulturen eller for å lære mer om demokratiske deltakelses- og beslutningsprosedyrer. Slike faktorer er mer en positiv og til dels utilsiktet bivirkning av at idrett er *gøy*.

Men selv om idretten i et aktørperspektiv først og fremst er motivert av en form for indre rasjonalitet, har deltakerne ulike motiver. Med utgangspunkt i Loland (2002) kan vi oppsummere dette mangfoldet ved hjelp av begrepene *lek-* og *spillorientering*. Loland (2002, s. 22) definerer idrett som *en form for konkurransespill der vi måler, sammenlikner og rangerer utøvere i henhold til prestasjoner som avhenger av kroppslige bevegelsesferdigheter*. Definisjonen hviler på et skille mellom lek og spill. Leken er ikke-instrumentell, den er mål i seg selv (Loland, 2002, s. 14). Samme aktivitet kan imidlertid arte seg

både som lek og spill. En vennegjeng som spiller fotball på løkka kan ønske både å mestre en bestemt ferdighet (lek) og å forbedre seg slik at de får fast plass på laget som skal slåss om kretsmeesterskapet senere samme år (spill). Spillet har tydelig definerte regler, som i en idrettskontekst gjør måling og rangering mulig.

Som Loland (2002, s. 17) peker på, er det nyttig å skille mellom konstitutive og regulative regler. En konstitutiv regel er det som muliggjør spill overhodet. Giddens' (1984) strukturasjonsteori er et mulig utgangspunkt for å utdype dette. Han definerer en struktur som regler og ressurser som anvendes i reproduksjonen av sosiale systemer (Giddens, 1984, s. 377). Mens vi i dagligtalen – og mye sosiologi – har lett for å tenke på strukturer som noe som *begrenser* en aktørs handlingsmuligheter, peker Giddens på hvordan slike strukturer på samme tid også er ressurser, som *muliggjør* handling overhodet. Språket er en struktur som begrenser hva som kan uttrykkes på en meningsfull måte. Vi må følge visse syntaktiske, grammatiske og språklige normer for å gjøre oss forstått. Men språket er samtidig en *ressurs*: Det konstituerer og utvider det kognitive og praktiske handlingsrommet (Giddens, 1984, s. 170).

På samme måte er det i sport og idrett. Reglene i sjakk tilsier at løperen kun kan bevege seg diagonalt. Den er dermed strukturelt begrenset. Men det er slike regler som gjør sjakk mulig. Reglene kunne vært annerledes, men spillet *forutsetter* tydelige regler. Det samme gjelder all organisert idrett. Reglene for hvordan hockeyspilleren kan berøre pucken og for hvordan hun eller han kan takle, er samtidig både begrensende og muliggjørende, som Giddens formulerer det. De setter rammene for aktiviteten, men muliggjør samtidig aktiviteten som spill.

Regulative regler regulerer aktiviteter som er uavhengige av reglene selv (Loland, 2002, s. 17). I langrenn finnes det rammer for hvordan løypeprofilen bør være, men disse reglene er ikke konstitutive; de er ikke en forutsetning for eksistensen av langrenn som sport. På samme måte finnes det regler for draktene i svømming, men svømming har også eksistert med andre regler enn dagens. For eksempel brukte svømmere heldekkende drakter noen år før disse ble forbudt i 2010.

Hva har en slik utlegning med ungdomsidrett og forholdet mellom lek og spill å gjøre? Først og fremst at spillet er mer «alvorlig» enn leken. Når tittelen på en bok om en svensk fotballklubb er *Leken som blev allvar* (Peterson, 1990), illustrerer det hvordan en aktivitet som opprinnelig var lekbetont,

gradvis ble institusjonalisert og regulert. Treningsmengden øker, metodene blir mer avanserte, fotballen veves inn i medie verdenen og blir mer avhengig av markedet. Profesjonalisering fører til at virksomheten gradvis baseres på standardiserte arbeidskontrakter.

Halmstad er imidlertid en toppfotballklubb, og slike prosesser er derfor bare delvis virksomme i det meste av ungdomsidretten. I stedet fremstår den organiserte ungdomsidretten som en slags hybrid: Den skal ivareta sosiale mål og fremme lek og aktivitet, samtidig som det gjennom ungdomstiden oppstår tydeligere forventninger om at den også skal legge til rette for ungdom med sportslige ambisjoner. Det blir mer «spill» enn tilfellet var i barneidretten.

Barne- og ungdomsidretten befinner seg dermed i et uavklart grenseland mellom spill og lek. Tenk på en gruppe på tre–fire barn som bruker en liten rydning i skogen som lekeplass, et par hundre meter unna boligfeltet. Om de bestemmer seg for å dra dit sammen, vil en av dem gjerne rope «førstemann!» og sette av gårde, med de andre i hælene. Dette er en måte å leke på. Et stykke på vei er det riktignok målbart hvem som vinner konkurransen, nemlig den som når lekeplassen først. Men grunnlaget for sammenligning er usikkert: Barna startet ikke nødvendigvis fra nøyaktig samme punkt, den som ropte «førstemann!» vil som regel få et urettferdig forsprang, og det er heller ikke særlig godt avklart *hvor* på lekeplassen målstreken er. Der rydningen åpner seg? Midt på plassen? I enden av den?

I noen tilfeller kan denne leken gradvis anta spilllets egenskaper og bli til idrett i strengere forstand. Kanskje foreslår en voksen å gjøre det til en mer transparent konkurranse, med start- og målstrek. Han eller hun kan også sørge for at de starter likt. Er den voksne – eller noen av barna – ekstra ivrige, kan det til og med tenkes at man begynner med tidtaking og fører lister over personlige rekorder. Typisk vil noen barn bli interessert, mens andre vil vegre seg. Dette gjenspeiler overgangen fra spontant organisert lek blant barn til en mer organisert form for «konkurransespill» (Loland, 2002), som gjør det mulig nettopp å sammenligne, måle og rangere prestasjoner.

Både i barne- og ungdomsidretten gjenspeiles denne spenningen mellom lek og spill, slik jeg skal forstå begrepene her. Prinsipielt representerer selve overgangen fra barne- til ungdomsidrett at idretten gradvis får mer karakter av spill: Blant yngre barn teller man ikke scoringer i håndball og fotball, og det publiseres ikke rangerte resultatlistor før 11-årsalderen. Først når ungdom blir 13 år, kan de delta i nasjonale konkurranser. Men spenningen gjenspeiles også

internt i klubber, lag og treningsgrupper. Jeg vil i denne artikkelen benevne dette som en spenning mellom henholdsvis *lek-* og *spillorientering*.

Noen ungdommer forblir lek-orienterte og er lite opptatt av formelle konkurransesystemer og målrettet trening. Andre blir tidlig spill-orienterte og opptatt av måling, rangering, fremgang og resultater. Idretten har en ambisjon om å ivareta behovene både til lek- og spillorienterte. Dette skaper både etiske og praktiske spenninger i treneres og lederes praksisfelt.

Det må understrekes at skillet mellom lek- og spillorientering er en analytisk distinksjon. De er å betrakte nærmest som «idealtyper» i Webers (1971) forstand. Empiriske tilfeller vil oftest inneholde elementer av begge orienteringene, og ikke minst vil ungdommer gjerne veksle mellom ulike subjektiv betoning av spill og lek i ulike faser av oppveksten.

Ett av spørsmålene som reises i drøftingen, er om den organiserte idretten fortsatt bør ha som mål å favne et størst mulig mangfold av ungdoms motiver og forventninger, eller om visse typer forventninger heller bør ivaretas på andre arenaer. Dette kapitlet tar utgangspunkt i slike spørsmål og anvender sosiologisk rolleteori for å drøfte de etiske og praktiske dilemmaene som oppstår i samspillet mellom trenere, ledere og ungdom med ulike beveggrunner for å delta i idretten.

Trener- og lederrollen

En rolle er summen av stabiliserte forventninger og normer knyttet til en posisjon (Aubert, 1979, s. 99; Schiefloe, 2011, s. 206). Slike forventninger er ofte institusjonalisert, det vil si omgitt av formelle eller uformelle normer som regulerer våre forventninger til rolle innehaverne, så vel som deres faktiske atferd. Uten nærmere overveielser antar vi vanligvis at bussjåføren er edru, at kabinpersonalet sier adjø når vi forlater flyet, eller at datterens trener kjenner til retningslinjene for ungdomsidrett.

Det er viktig å understreke at innholdet i en rolle ikke først og fremst defineres av rolle innehaveren selv. Det er andre aktørers mer eller mindre institusjonaliserte forventninger som regulerer hvordan en aktør antas å ivareta en rolle. Rollen defineres altså i større grad av omgivelsene enn av aktøren som har den aktuelle posisjonen.

En trener i ungdomsidretten vil ofte befinne seg i et spenningsforhold mellom de formaliserte retningslinjene for ungdomsidrett på den ene siden, og ungdommers eller foreldres mer konkrete forventninger på den andre. Når en aktør opplever og må håndtere slike motstridende forventninger, omtales dette som *rollekonflikter*. Det finnes to hovedtyper. *Interrollekonflikter* oppstår fordi aktøren har *flere* roller. Treneren for småguttelaget i fotball er kanskje også kjæreste, student og deltidsarbeidende på den lokale dagligvarebutikken, og vil møte motstridende forventninger til hvordan han skal prioritere mellom de ulike rollene.

De problemstillingene som opptar oss her, er imidlertid knyttet til rollekonflikter som skyldes at aktøren i kraft av én rolle (trener) konfronteres med ulike forventninger fra andre aktører, som av og til har motstridende interesser eller verdier. Dette kalles intrarollekonflikt eller rollestress (Schiefløe, 2011, s. 210). Trenerens rollestress skyldes at hun må forholde seg til ulike *normsendere*, hver med sine forventninger til hva jobben innebærer. Blant ungdommene i en treningsgruppe vil det for eksempel ofte være noen som ønsker «mer spill og mindre lek», eller motsatt; mer lek og mindre spill. Fra klubbens ledelse signaliseres forventningene kanskje i form av verdidokumenter, handlingsplaner og strategier, som i større eller mindre grad er forankret i overordnede retningslinjer for ungdomsidrett. Foreldres forventninger kan variere like mye som ungdommenes: Noen drømmer om å bli foreldre til idrettsstjerner, andre ser på idretten som en verdifull sosial arena, mens atter andre kanskje ville foretrukket at idretten ble nedprioritert til fordel for skole.

For trenere kan slike situasjoner skape både praktiske og etiske dilemmaer. Uansett hvor tydelige de overordnede retningslinjene for ungdomsidrett er, vil man ofte møte forventninger som helt eller delvis går på tvers av dem. Dette kan løses ved at alle aktører internaliserer både bakgrunnen for og innholdet i retningslinjene. Retningslinjer er i sin natur tøyelige, og kan derfor sjelden gjøres helt entydige. De er utviklet nettopp for å håndtere idrettens multifunksjonalitet. Dette må håndteres i en situasjon preget av rollestress, hvor ulike interessenter kan ha svært ulike forventninger til rollens innhold. Mange trenere er unge og kanskje usikre, og valgene de tar – av og til i samråd med ledere i laget – kan få betydelige konsekvenser.

En slik generell teori om roller kan suppleres med en mer spesifikk teori om trener- og lederrollen i idrett. Chelladurai (2006) peker på tre vesentlige dimensjoner: kjennetegnet ved henholdsvis trenersituasjonen, utøverne og

treneren (eller lederen) selv. Trenersituasjonen beskriver de generelle rammebetingelsene aktiviteten foregår innenfor, for eksempel tilgang til anlegg og utstyr og kvaliteten på slike omgivelser. Kjennetegn ved utøverne handler blant annet om alder, ferdighetsnivå og deres sportslige ambisjoner. Til sist kan kjennetegn ved treneren identifiseres gjennom variabler som kjønn og alder, men også gjennom pedagogisk praksis, erfaring og kompetanse. En slik modell understreker også dynamikken i trener–utøver-relasjonen. Egenskaper ved utøverne påvirker (eller bør påvirke) trenerens praksis, og omvendt, slik rollebegrepet generelt også peker på at innholdet i en rolle bestemmes av andres forventninger.

I det følgende brukes rollestresset som trenere i ungdomsidretten står overfor som utgangspunkt for å forstå typiske dilemmaer som oppstår internt i idrettslag og treningsgrupper. I noen av eksemplene og diskusjonene har jeg inkludert ledernivået, siden både diskusjoner og beslutninger ofte tas i samråd mellom et lags daglige leder og en eller flere trenere.

Videre drøftes tre eksempler eller case. Felles for dem er at de reiser spørsmålet om hvordan trenere – og eventuelt ledere – håndterer det rollestresset som oppstår på grunn av spenningen mellom lek- og spillorientering. Casene er konstruert av forfatteren, men er neppe urealistiske. De er ment å beskrive situasjoner som mange helt eller delvis kan kjenne seg igjen i.

Case 1: Den «talentfulle» utøveren

I friidrettsgruppen i et idrettslag trener en 14-åring som på distanser som 200 og 400 meter løper langt raskere enn de jevnaldrende i laget. På disse distansene er han blant de fem-seks beste nasjonalt i sin årsklasse. Utøveren selv er motivert for videre utvikling og følger opp et treningsprogram utviklet i samarbeid med treneren, som også er forankret i friidrettsforbundets utviklingstrapp. Mye av treningen må gjennomføres på egen hånd, ettersom friidrettsgruppas felles treningsaktiviteter ikke er tilpasset hardtsatsende utøvere. Flertallet av utøverne i denne aldersgruppen liker å trene, men har små sportslige ambisjoner.

Både ledelsen i laget og hovedtreneren i friidrett ønsker å støtte utøverens videre utvikling, men uten at de øvrige i treningsgruppen får et dårligere tilbud. Praktisk kan utfordringene løses på ulike måter, noe som i sin tur aktualiserer ulike etiske problemstillinger. Det kanskje mest aktuelle er å la talentet trene

oftere sammen med eldre utøvere, som er i stand til å henge med og som kan pushe og motivere den aktuelle utøveren ytterligere.

Utfordringene ligger for det første i at dette innebærer å splitte opp en gruppe jevnaldrende som kanskje har utgjort én treningsgruppe i lang tid. Det påvirker ikke bare den aktuelle utøveren, men også de som blir igjen. En treners oppgave er dels å ivareta behovene til alle i en treningsgruppe, dels å gi utøvere mulighet til å definere sine egne mål. I den grad den talentfulle utøveren får «hospitere» med eldre utøvere, utfordres dermed uvegerlig én av disse potensielt motstridende verdiene.

For det andre må treneren være oppmerksom på at både motivasjon og fysisk og mentalt utviklingsnivå vil variere over tid. Motivasjon skapes av fellesskapet i treningsgruppen (idrett er gøy og sosialt), og kan styrkes i perioder hvor utøveren opplever mestring og framgang. I puberteten og ungdomstid er rask og stor framgang ofte forbundet med fysiske og/eller kognitive utviklings-sprang. Slike sprang er i de fleste tilfeller «naturlige»; de skyldes ofte kroppens modning vel så mye som det systematiske treningsarbeidet.

Enhver trener bør for eksempel være kjent med den relative alderseffekten (Musch og Grondin, 2001): Barn og unge født tidlig på året har i gjennomsnitt fysiske og kognitive fortrinn fremfor dem som er født i siste del av året. Disse fortrinnene er ikke knyttet til «talent» eller «motivasjon», men er først og fremst knyttet til at de – i gjennomsnitt – har kommet lenger i den fysiske og mentale utviklingen.

På aggregert nivå viser den relative alderseffekten seg ved at sjansen for å bli oppfattet som et talent som er verdig ekstra oppfølging, er betydelig større for barn og unge som er født tidlig på året, dersom 1. januar er seleksjonsdatoen som skiller mellom årsklassene (Peterson, 2011). Kunnskapen om dette har økt i idrettsmiljøet, men mye tyder på at effekten fortsatt er betydelig. På trener- og ledernivå i den enkelte klubb er det viktig å ha kjennskap til dette.

Men aggregerte gjennomsnittsmønstre fungerer ikke like godt for den enkelte trener og leder. Det finnes mange unntak fra det gjennomsnittet som den relative alderseffekten skaper. Det er ingenting i veien for at det i et idrettslag finnes en ungdom født sent på året som er foran sine jevnaldrende i fysisk og/eller mental utvikling. Fødselstidspunkt slår først og fremst inn på aggregert nivå, men gir begrenset veiledning på individnivå. I stedet er det av stor betydning at trenere og ledere vurderer i hvor stor grad en 14-årings prestasjoner skyldes utvikling av ferdigheter (i tilfellet med friidrett: effektivt løpesteget,

treningsvilje, motivasjon og lignende), og i hvor stor grad de skyldes relativt tidlig utvikling (fysisk kapasitet og styrke, kognitiv og mental utvikling).

I mange tilfeller vil det som ofte oppfattes som store talenter, i stor grad ha sin bakgrunn i fysiske fordeler som over tid vil jevnes ut. På den ene siden fører dette til at talent raskt kan forveksles med biologisk alder. På den andre siden kan konsekvensen være at utøvere med stort utviklingspotensial, men som ligger etter jevnaldrende når det gjelder biologisk alder, blir oversett. Slik går idretten glipp av talenter fordi kunnskapen om den relative alderseffekten er for liten.

Treneren er imidlertid også forpliktet til å se den talentfulle 14-åringen som individ, med egne behov og motivasjon. Uavhengig av om prestasjonsnivået skyldes fysisk utviklingsnivå eller et spesielt stort idrettslig potensial, ligger det i trenerrollen at utøveren skal kunne forvente at hans eller hennes ønske om videre utvikling tas på alvor. For treneren blir det derfor et spørsmål om å innfri slike forventninger, samtidig som treneren må ha autoritet til å *bremse* utøvere som står i fare for å presse seg for hardt, for eksempel ved å ville nå sine sportslige mål så raskt som mulig (jfr. neste case).

Friidrett er dessuten en individuell idrett, hvor det er lettere å gjøre tilpasninger enn i lagidretter. En treningsgruppe i håndball blir trolig mer skadelidende enn i friidrett dersom en eller flere spesielt talentfulle utøvere forlater gruppa for å trene med eldre spillere. Den etiske utfordringen består imidlertid i begge tilfeller i at det er krevende å innfri forventningene til *både* lek- og spillorientert ungdom.

Case 2: Utviklingstrapper: Å bremse de ivrigste?

I en større svømmeklubb viser en 13 år gammel utøver gode ferdigheter og holdninger, og ser ut til å ha fysiske forutsetninger for å nå langt. Svømmeren fremstår som svært ivrig og har som mål å kvalifisere seg til NM for ungdom, som inkluderer utøvere til og med 16 år. I klubben trener utøverne i grupper, uavhengig av alder. Utøverne kvalifiserer seg for en høyere treningsgruppe når de oppfyller visse prestasjons- og treningskrav, og samtidig har tilstrekkelig treningsgrunnlag til å tåle overgangen til en gruppe med større fysisk belastning. Utøveren tilfredsstillter de sportslige kravene til opprykk. Opprykk vil øke sjansen til å kvalifisere seg, men treneren frykter at en slik forsert utvikling kan være uheldig, fordi utøveren ikke har vært i den nåværende treningsgruppen lenge nok til å opparbeide det fysiske grunnlaget som antas

å være nødvendig for å mestre overgangen. Dette øker risikoen for skader og psykososiale helseeffekter (Côté mfl., 2008). På den annen side vil det trolig bli vanskeligere å nå målet dersom treneren velger å ikke la utøveren rykke opp.

Svømming er en idrett hvor mange utøvere trener relativt mye fra ung alder. Dels er dette begrunnet i ønsket om å utnytte den motoriske gullalderen fram til 13-årsalderen best mulig. I tillegg er svømming en idrett hvor en del utøvere, særlig blant jenter, kan nå elitenivå i relativt ung alder. Den amerikanske svømmeren Katie Ledecky vant for eksempel OL-gull på 800 meter fri som 15-åring i 2012.

I den organiserte idretten brukes begrepet «utviklingstrapp» om den langsiktige innarbeidingen av ferdigheter, rutiner og motivasjon. Dette gjelder både generelt og i den enkelte idrett. I for eksempel svømming defineres en utviklingstrapp som en langsiktig, ideell plan som beskriver hvordan man bør øve og trene for å skape en hensiktsmessig utvikling i et langsiktig perspektiv. Det vil si en beskrivelse av innhold, metoder og omfang, som begynner med innlæring og mestring av grunnleggende motoriske ferdigheter (første treningsår), og som ender opp med å beskrive alle viktige faktorer i treningsprosessen på elitenivå, frem mot et livslangt engasjement og mestring på seniornivå (Norges Svømmeforbund, 2019, s. 10).

I det ovenfor nevnte dokumentet understrekes det videre at utviklings-trappen ikke skal brukes til å legitimere elitesatsing. De skal «først og fremst utdanne kunnskapsrike og selvstendige mennesker, som også kan være gode idrettsutøvere» (Norges Svømmeforbund, 2019, s. 11). Denne vektleggingen av å bli kjent med og å utvikle utøvere som hele mennesker illustrerer generelt hvordan norsk idrett tenker når det gjelder utviklingen av både trenere og utøvere også på elitenivå (Augestad og Hjelseth, 2024).

Utviklingstrappen for svømming har naturlig nok mange fellestrekk med utviklingstrappene i andre idretter. Når det gjelder den første delen av ungdomstiden, definert som 12–15 år for gutter og 11–14 år for jenter, understrekes det at trenerens primære handlingsform skal være å «vedlikeholde følelsen av målrettet lek, men dreie utviklingen mot læring og utvikling», mens utøverens primære handlingsform blant annet er å «øve, trene, konkurrere, komme med ideer, avtale og beslutte» (Norges Svømmeforbund, 2019, s. 17).

I vår case befinner utøveren seg altså på dette utviklingsnivået. Norsk idrett legger stor vekt på å utvikle selvstendige og autonome utøvere, og det forventes derfor at utøveren skal kunne medvirke i beslutninger som angår eget trenings-

miljø. Dersom utøveren i vår case tilfredsstillende sportslige og treningsmessige kravene, som oppmøte og motivasjon, finnes det dermed en legitim rett bak ønsket om å rykke opp til en annen treningsgruppe. Samtidig er det ofte trenerens oppgave å bremse de ivrigste ungdommene, slik at de kan ta valg som gir best utvikling på lang sikt. Å hente ut mest mulig av det sportslige potensialet tidlig, særlig hvis utviklingen forseres, kan på lang sikt ikke bare føre til skader og utbrenthet, men også svekke motivasjonen på et senere utviklingstrinn. Normalt vil utøveren på et eller annet tidspunkt oppleve mindre framgang enn konkurrenter som mer tålmodig har fulgt utviklingstrappens progresjon. Den som er best som 14-åring, er ikke nødvendigvis best også som 18-åring. Noe av utviklingstrappenes filosofi ligger nettopp i denne kunnskapen: I sportslig forstand er målet å skape prestasjoner på lang sikt, inkludert toppidrettsutøvere. Resultater er underordnet i de første ungdomsårene. Svaret på om progresjonen har vært fornuftig, kommer først når utøverne når voksenalder.

Men også denne løsningen innebærer et etisk dilemma. Bør man uten videre fraråde en løsning som optimaliserer resultatene på kort eller mellomlang sikt, på bekostning av muligheten til å nå lengst mulig på lang sikt, det vil si i voksenalder? Utviklingstrappenes filosofi bygger på at utvikling skal skje harmonisk og over tid, men det er ikke opplagt at dette etisk sett er den selvsagte løsningen.

Selv om det er naturlig å slutte seg til normen om å prioritere langsiktig fremfor kortsiktig utvikling, er følgende resonnering likevel verdt en etisk refleksjon: En av idrettens oppgaver er å skape fremtidige toppidrettsutøvere. Det er liten tvil om at utviklingstrappene delvis er motivert av et ønske om å optimalisere utviklingsbanen i retning av toppidrettsprestasjoner, selv om de også inkluderer et «breddespor». Sjansen for å nå det absolutte elitenivået øker ofte dersom man bremser utviklingen til ambisiøse 13–14-åringer. Slik tilbakeholdenhet er gunstig på lang sikt.

Her er det interessant å merke seg at også denne begrunnelsen for ungdomsidretten i en viss forstand blir preget av ytre rasjonalitet. Som nevnt er for eksempel folkehelse og demokratisk medborgerskap positive konsekvenser, av og til bare delvis tilsiktede, av aktiviteter som fra barn og unges perspektiv har andre formål knyttet til mening, sosialitet, moro og/eller glede over mestring og konkurranse. På samme måte, i den grad ungdomsidretten legitimeres av målet om å bidra til å skape fremtidens toppidrettsutøvere mot slutten av ungdomstiden eller i voksenalder: Ungdomsidretten og dens innretning er

et virkemiddel for å skape toppidrettsutøvere, vel så mye som den er et mål i seg selv.

Ambisiøse idrettsungdommer kan opptre svært målrettet. Mange drømmer nok også om å nå det absolutte toppnivået når de kommer i en alder hvor det er mulig. Men bare noen få vil naturligvis nå dette målet. Hvis vi tar utgangspunkt i at ungdomsidrett er en aktivitet som har verdi i seg selv, og ikke bare et virkemiddel for å skape toppidrettsutøvere om noen år, står vi her overfor et etisk paradoks. Satt på spissen kan vi si at utviklingstrappene er innrettet mot at barn og unge skal nå sitt fulle potensial på et tidspunkt hvor de aller fleste uansett ikke lenger driver med idrett. Det er ikke sikkert gleden ved å kvalifisere seg til NM for ungdom, eller gleden ved å vinne et kretsmesterskap i 13-årsalderen, er stort mindre enn gleden ved å ta medalje i NM i voksen alder. Om man anlegger et perspektiv hvor ungdomsidretten først og fremst skal bidra til å realisere mål utenfor seg selv, er det stor risiko for at dens egenverdi går under radaren.

Det betyr ikke at den riktige konklusjonen i dette eksemplet er at 13-åringen bør få best mulige vilkår for å kvalifisere seg for NM for ungdom så snart som mulig. Det finnes mange grunner både til å bremse ungdom og til å realitetsorientere dem. Samtidig viser dette at det er etiske problemstillinger innbakt i ungdomsidrettens struktur, knyttet til forholdet mellom spissing og balansert utvikling, samt til forholdet mellom ambisjoner, realisme og risiko. Ikke minst minner det oss om et viktig etisk prinsipp: Barn og unges aktiviteter bør oppfattes som verdifulle i seg selv, ikke bare som virkemidler for å realisere andre mål. En sportslig triumf for en 13-åring har ikke nødvendigvis mindre verdi selv om han eller hun ga opp idrettssatsingen to år senere.

For treneren blir det et spørsmål om å balansere mellom de institusjonaliserte forventningene som ligger i retningslinjene for ungdomsidrett og i utviklingstrappene, og forventningene til den enkelte ungdom.

Case 3: Frafallsproblematikken

I et fotballag i en by har kjernen i gruppa spilt sammen siden 6-årsalderen. De fleste går også på samme skole og tilbringer dermed både hverdagen og flere ettermiddager sammen. Laget har en deltidsansatt trener, som også har ansvar for andre lag i klubben. Lagets inntekter kommer fra treningsavgifter og fra foreldrenes dugnadsinnsats, hvor deltakelsen tradisjonelt har vært god.

Når utøverne i laget begynner på ungdomsskolen, velger imidlertid tre av spillerne å slutte. Én av disse tre var sosialt toneangivende i laget, men var mer opptatt av fotballen som sosial arena enn av sportslig utvikling. Noen måneder senere har dette bidratt til at tre andre også har valgt å slutte.

I samråd med klubbledelsen beslutter treneren for laget å senke ambisjonsnivået, ettersom flere av de gjenværende spillerne har signalisert at de synes den økte treningsmengden siden 12-årsalderen er vanskelig å forene med økt arbeidsmengde på ungdomsskolen. Dette fører imidlertid til at tre spillere som *har* sportslige ambisjoner, velger å melde overgang til et mer hardtsatsende lag i en nabobydel. I løpet av ett år har laget gått i oppløsning.

Denne situasjonsbeskrivelsen er neppe spesielt original. For det første viser den at frafallet fra organisert idrett ofte begynner i overgangen fra barne- til ungdomsidrett. Videre beskriver casen hvordan ungdom som har en sentral sosial rolle i et lag, kan fungere som normsendere. Dersom disse velger bort den organiserte idretten, er det stor risiko for at de drar flere med seg.

For det tredje illustrerer dugnadsarbeidet som foreldrene (og kanskje til dels også utøverne) deltar i, hvordan et fotballag kan fungere som sosialt lim i lokalsamfunnet. De sosiale møtepunktene som dugnadene skaper, kommer til nytte også i andre sammenhenger, men de er avhengige av laget som samlingspunkt. Selv om foreldrene, som jo bor i samme nabolag, fortsetter å møtes tilfeldig også etter at laget går i oppløsning, forvitrer slike møtepunkter gjerne gradvis.

Som nevnt er det primært idrettens ytre rasjonalitet, altså dens positive konsekvenser for folkehelse, demokratisk medborgerskap, sosial inkludering og lokalsamfunn, som gjør at det lenge har vært en politisk ambisjon å begrense frafallet fra den organiserte idretten. Idrett og politikk inngår i et nærmest symbiotisk forhold for å ivareta dette målet. For det politiske systemet er idretten det sentrale redskapet for å ivareta slike verdier. For eksempel kan treningssettene utvilsomt ivareta folkehelseperspektivet, men siden de er basert på en kunde- og ikke en medlemsrelasjon, kan de i mindre grad bidra til demokrati og sosial inkludering. Idretten henter på sin side sin legitimitet i at den er Norges største frivillige organisasjon. Stort frafall blant ungdom vil svekke denne legitimiteten, og det politiske systemet kan i så fall komme til å se seg om etter andre arenaer hvor målene kan realiseres mer effektivt.

Spørsmålet om frafallets årsaker, og hvordan det kan forebygges, er derfor blitt et idrettspolitisk nøkkelspørsmål. Dette framgår både av politiske dokumenter, av idrettens egne strategier, av offentlig debatt og av forsknin-

gen på feltet. Selve ordet – frafall – vil normalt oppfattes som noe uønsket. Undersøkelser tyder på at frafall har et vidt spekter av årsaker (Seippel, 2005). Økonomi, som får mye oppmerksomhet i offentlig debatt, er trolig en mindre hyppig årsak enn mange tror, selv om det utvilsomt spiller en rolle i lavinntektsfamilier (Skauge & Hjelseth, 2021).

Grovt sett kan en skille mellom frafallsbegrunnelser som skyldes endrede *prioriteringer* mellom idrett og andre aktiviteter på den ene siden, og begrunnelser som handler mer om *idrettsinterne* forhold på den andre siden, for eksempel økte treningskrav, større konkurranse- og prestasjonsfokus, skader eller forholdet til treneren eller trenerne.

Overgangen fra barne- til ungdomsidrett utgjør en betydelig endring, selv om den skjer gradvis og kanskje ikke alltid merkes som et tydelig sprang. Utviklingstrappene i de ulike særforbundene innebærer gradvis mer trening, økte forventninger til prestasjons- og ferdighetsnivå, og også gradvis mer spesialisering. Ungdoms evne til å strukturere hverdagen blir viktigere.

Men ikke alle adopterer idrettens logikk. Om vi igjen tar utgangspunkt i skillet mellom lek- og spillorientering, innebærer ungdomsidretten at det gradvis legges mer vekt på spill-aspektet: Treningen får en mer målrettet karakter, konkurransene blir mer seriøse, og forventningen om at utøverne selv skal bidra til å sette seg mål innebærer i seg selv en understreking av at nå er «alvoret» begynt. Ungdom som primært har betraktet idretten som «gøy», som «lek» eller som «sosialt», internaliserer ikke uten videre denne logikken. De opplever oftere at idretten ikke passer dem og den de vil være.

Mange utviklingstrapper beskriver et veivalg rundt 12–13-årsalderen, som er innrettet mot å ivareta det økende gapet mellom «spill»-orientert, prestasjons- og konkurranseorientert ungdom på den ene siden, og «lek»-orientert ungdom på den andre siden. I utviklingstrappen for svømming heter det for eksempel at fra rundt 12-årsalderen «står dessverre ofte valget mellom å fortsette i «spesialiseringssfasen» eller å slutte. ... Ved å tilby for eksempel treningsgrupper for ungdom, vil vi kunne beholde mange flere ungdommer i klubben».

Slike «treningsgrupper» står her i motsetning til «konkurransegrupper». Den førstnevnte typen gruppe representerer et breddespor i ungdomsidretten og er basert på en nedtonet konkurranse- og prestasjonslogikk. Målet er å beholde også «lek»-orientert ungdom i den organiserte idretten. Som nevnt øker dette idrettens legitimitet: Hvis flere av disse ungdommene forblir i idretten, oppfylles i større grad de politiske forventningene. I tillegg pekes det på at

en slik mulighet også gir rom for å vende tilbake til den mer spillorienterte idretten på et senere tidspunkt. Derimot er det liten sjanse for at ungdom kommer tilbake til konkurranseidretten dersom de, som følge av manglende breddespor, har sluttet.

Å tilrettelegge for et slikt breddespor er naturligvis også aktuelt i fotball, som engasjerer så mange. I et trener- og lederperspektiv representerer dette en praktisk mulighet til å håndtere at skillet mellom lek- og spillorientering blir tydeligere i ungdomstiden. I praksis er imidlertid slike løsninger vanskelige å håndtere på lagsnivå og i den enkelte treningsgruppe, for et bredde- og et konkurransespor vil nærmest per definisjon innebære at ett lag splittes i to. Treneren må dessuten selv velge om han eller hun skal prioritere en treningsgruppe, en konkurransegruppe, eller begge deler. I for eksempel en liten klubb, som bare har ett lag per årsklasse, blir det i praksis ofte et dilemma hvor man på en eller annen måte må prøve å finne balansen mellom lek- og spillorientering.

Som nevnt oppgis det at idretten blir for seriøs og tar for mye tid, som en relativt hyppig årsak til å slutte. En nærliggende løsning er derfor å nedtone den sportslige satsingen for å holde på flest mulig lek-orienterte så lenge som mulig. Dilemmaet er at laget i så fall kan begynne å lekke i andre enden, slik casen forsøker å illustrere: Hvis det ikke signaliseres et tydelig ønske om å satse på sportslig utvikling, vil de spill-orienterte se seg om etter andre lag hvor de i større grad kan realisere ambisjonene sine. I en idrett som fotball er eksistensen av «satsingslag» og private akademier et tydelig uttrykk for denne logikken. For treneren og for ledelsen er dette en typisk rollekonflikt: I forsøket på å balansere lek- og spillorienteringen mot hverandre, kan resultatet i verste fall bli at alle blir mindre tilfredse.

Avsluttende drøfting

Som en innledning til en sammenfattende diskusjon med utgangspunkt i casene som er presentert her, er det grunn til igjen å understreke at distinksjonen mellom lek- og spillorientering naturligvis halter litt på enkelte punkter. Det er en analytisk distinksjon. Den enkelte ungdom kan i mange tilfeller

veksle mellom lek- og spillorientering. En 13-åring kan delta på et håndballag som følger breddesporet, men senere orientere seg mot mestrings- og prestasjonsorienteringen og gradvis adoptere konkurranseidrettens logikk. På den andre siden fører selvsagt ikke sterk spillorientering til at betydningen av sosiale mål og verdier i idretten er underordnet. Hardt satsende ungdommer er som regel hardt satsende *sammen*, det er det som gjør aktiviteten meningsfull. Også i spillorienterte treningsgrupper er den sosiale dimensjonen en vesentlig motivasjonsfaktor. Dimensjoner ved leken er derfor integrert i en spillorientert tilnærming til idrett. Forskjellen fra lekorienteringen er at verdien av den sosiale dimensjonen *forutsetter* at utøverne enes om at de utgjør en spillorientert trenings- og konkurransegruppe.

Dette kan utdypes med innsikter fra modellen til Chelladurai (2006). Det er stor variasjon i utøvernes motivasjon og i forholdet mellom spill- og lekorientering. Aktiviteter som noen setter mest pris på, kan av andre oppleves som negative (Ingebrigtsen, 2015, s. 21).

Casene som brukes som illustrasjoner i dette kapitlet, har til felles at de tegner opp en spenning mellom spill- og lekorientering, mellom hensynet til den enkelte utøver og hensynet til *laget og treningsgruppen*, eller mellom det å ha sportslige ambisjoner på kort sikt versus lang sikt. Hvordan håndteres denne spenningen i praksis? En undersøkelse i regi av NIF viser stor enighet om hva som er viktig for trivsel i idretten. Faktorer som mestring, sosialt miljø, glede og ros fra trener får høy score, mens ferdigheter og streng trener får lav score (Ingebrigtsen, 2014). Resultatene tyder også på at utøverne og trenerne har relativt like verdier.

I praksis viser det seg også at idretten, i hvert fall et stykke på vei, lykkes rimelig godt med å håndtere disse dilemmaene. Den organiserer fortsatt et imponerende antall ungdommer, skaper sosiale fellesskap og mestringsglede, og dersom målet er å produsere toppidrettsutøvere, lykkes norsk idrett relativt godt også med dette.

Men faresignalene er tydelige. Frafallet ser ut til å starte tidligere enn før, den organiserte idretten møter sterk konkurranse fra alternative arenaer for fysisk aktivitet, og mange stiller spørsmål ved i hvor stor grad idretten samlet sett faktisk realiserer de politiske målene den har fått en privilegert posisjon for å ivareta (se f.eks. Bergsgard, 2024). Dette er verdt en diskusjon, både for idretten samlet sett og i det enkelte idrettslag. Kort sagt består dilemmaet i om idretten bør fortsette å organisere et størst mulig mangfold av motiver og

forventninger blant ungdom, altså både lek- og spillorienterte, eller om man heller bør åpne for at visse typer forventninger bedre kan ivaretas utenfor det vi i dag forstår som organisert idrett.

Det er en viss fare for at idretten kan gape over for mye (Hjelseth, 2016). Når målet er å *hindre* eller i det minste *begrense* frafall, innebærer det at den må gi et tilbud til ungdommer med svært ulikt motivasjonsgrunnlag. Dette påvirker også trenerrollen, og kan for eksempel skape forventninger om økt spesialisering blant trenere også i breddeklubber: Noen trenere får først og fremst kompetanse på spillorientert ungdom, andre på lekorientert ungdom.

Dersom man skulle gå videre med tanken om at idretten bør rette seg mot en mer avgrenset del av ungdoms fysiske aktivitet, finnes det prinsipielt to veier å gå. Den første innebærer at den organiserte idretten, forankret som den er i breddeaktiviteter og demokrati, nedtoner satsingen på «elitegrupper», i hvert fall for ungdom under 16–17 år. Idretten bør gi et sportslig godt tilbud til dem som ønsker det, men overlate finsliping av unge talenter til akademier og andre profesjonelle, oftest kommersielle, aktører. I en idrett som fotball er dette allerede delvis tilfelle.

Det er flere utfordringer ved en slik modell. Den mest åpenbare er at det vil bidra til å øke den sosiale ulikheten i toppidretten. Selv om også den organiserte idretten gradvis blir dyrere, vil normalt tilbudene fra kommersielle aktører øke kostnadsnivået betydelig mer. Trenere kan orientere seg mot private aktører, kanskje også fordi deres økonomiske tilbud er mer attraktive. Toppidretten blir i større grad tilgjengelig bare for relativt privilegerte. Videre kan det tenkes at ambisiøse ungdommer, som i stor grad vil forsvinne fra den organiserte idretten dersom foreldrene har råd til å betale for et mer profesjonalisert tilbud, har bidratt til at også mindre ambisiøse har deltatt mer og lenger enn de ellers ville gjort. Disse eventuelle sammenhengene har vi relativt lite kunnskap om.

Et slikt scenario innebærer dermed at den organiserte idretten lar de mest elite- og spillorienterte seile sin egen sjø, og innser at den ikke er i stand til å gi dem et tilbud de er fornøyde med. På trener- og ledernivå i den enkelte klubb må en kommunisere disse valgene tydeligere, enten det er snakk om å implementere idrettspolitiske retningslinjer ovenfra eller om en policy laget selv har vedtatt. I så fall løses altså trenerens rollestress ved å prioritere mellom normsenderne: De som forventer et lekorientert breddetilbud får det i størst grad som de vil. En gradvis mer individualistisk kultur peker kanskje

i en slik retning. Foreldre og ungdommers vilje til å forstå seg som *medlemmer* i et lag er antakelig svekket, til fordel for en forståelse som i større grad bygger på en *kundemetafor*: Gjennom medlems- og treningsavgift betales det for en tjeneste som må tilfredsstillende ambisiøse ungdommers sportslige behov. Hvis tjenesten ikke oppfattes som god nok, går man til andre aktører som har et bedre tilpasset tilbud. Kundemetaforen passer naturligvis bedre på virksomheten i for eksempel private fotballakademier.

En annen strategi er i stedet å la de lekorienterte seile sin egen sjø. Her løses treneres og lederes rollekonflikt ved å prioritere de spillorienterte. I så fall signaliserer idretten at overgangen fra barne- til ungdomsidrett også markerer en tydelig overgang fra lek til spill, slik jeg har forsøkt å definere begrepene her. Et mulig utgangspunkt for et slikt veivalg er å hevde at det er en tid for alt. Idretten driver primært med «tävlingsfostran», og de som fortsetter i idretten etter barneårene, forutsettes i hvert fall til en viss grad å adoptere denne logikken. Deretter kommer alle de andre mulige positive konsekvensene – medlemsdemokrati, folkehelse og sosiale mål – som et resultat av at den grunnleggende logikken er internalisert.

Det er trolig behov for mer forskning på de lekorienterte ungdommene, for eksempel i bredde- eller «treningsgruppene» i den organiserte idretten: Hvor mange som velger dette sporet der det er tilgjengelig, hva som kjennetegner motivasjonen deres, og i hvilken grad noen av dem senere går over i konkurransesporet. Generelt er det imidlertid mulig å argumentere for at den organiserte idretten, i ønsket om å favne flest mulig, har altfor store ambisjoner om å organisere ungdom som i liten grad ønsker å internalisere idrettens egenlogikk.

Det er særlig tre utfordringer med denne modellen. For det første er det en fare for at elitelogikken, og tanken om ungdomsidrett som en arena hvor man skal «foredle» et talentmateriale, blir enda mer fremtredende enn den allerede er. Modellen løser for eksempel ikke utfordringen som ble påpekt i det andre scenariet: Den legger til rette for å optimalisere prestasjoner langt fram i tid, i stedet for å tilkjenne ungdomsidretten mening i seg selv, her og nå.

Den andre utfordringen er at det å «gi opp» lekorientert ungdom vil svekke idrettens politiske legitimitet. De politiske forventningene utgjør også et premiss for de rollekonfliktene trenere og ledere står i. Den store bredden er idrettens beste kort dersom den ønsker å opprettholde sin privilegerte posisjon overfor myndighetene. Denne legitimiteten er først og fremst knyttet til bredden, ikke til fremelsking og prioritering av spillorienteringen.

En tredje utfordring er at man, slik blant annet svømmeforbundet peker på i sin utviklingstrapp, vil kutte båndet til lekorientert ungdom som senere kanskje kunne utviklet seg i retning av større konkurranseorientering.

I det enkelte lag og i den enkelte treningsgruppe vil altså forventningene til både trenere og ledere påvirkes, enten man beveger idretten i retning av den første eller andre modellen. Intuitivt kan man tenke seg at dette vil redusere omfanget av rollestress: Hvis enten de mest ambisiøse eller de mest lekorienterte ikke lenger inngår i en treningsgruppe, vil trenerne stå igjen med ungdommer som er mer ensartede med hensyn til motivasjon og forventninger. Situasjonen blir dermed mer håndterbar.

En slik konklusjon er likevel altfor enkel. Selv om mangfoldet fra et trenerperspektiv er en utfordring som skaper flere typer rollekonflikter, er det også en styrke: Som de fleste andre har ungdom godt av å erfare at det finnes et mangfold av begrunnelser for både å søke seg til og å forbli i idretten. Som trener kan man også spille på dette mangfoldet, og man lærer mye av å forsøke å håndtere det.

Den svekkede politiske legitimiteten dette ville medføre, gjør at idretten trolig vil vegre seg mot å gå for langt i retning av den andre modellen, selv om kritiske røster nok vil hevde at flere klubber i større eller mindre grad har beveget seg den veien. Den første modellen kan eventuelt tvinge seg fram som følge av ytre omstendigheter. Her er det ikke nødvendigvis idretten selv, og enda mindre den enkelte trener eller leder, som sitter med kontrollen. Den er i så fall i hendene på ambisiøse utøvere og foreldre, i den grad de erfarer at klubbens strategi ikke tilfredsstiller deres rolleforventninger.

Referanser

- Aubert, V. (1979). *Sosiologi I. Sosialt samspill*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Augustad, P. & Hjelseth, A. (2024). Science in the clutches of elite sports: Hard science, relational skills and power in Norwegian sports coaching. Under utgivelse i *Sport in Society*.
- Bergsgard, N. A. (2024). Norsk idrettspolitik - en forsøksvis evaluering med utgangspunkt i lokal anleggspolitik. I Iversen, E. B., Ibsen, B. & Hansen, J. (Red.), *Idrættens og civilsamfundets knaster*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Chelladurai, P. (2006). *Human resource management in sport and recreation*. Leeds: Human Kinetics.
- Christensen, T., Lægread, P., Roness, P. G. & Røvik, K. A. (2004). *Organisasjonsteori for offentlig sektor*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Côte, J., Strachan, L. & Fraser-Thomas, J. (2008). Participation, personal development, and performance through youth sport. I Holt, N. L. (Red.), *Positive youth development through sports*. London: Routledge.
- Giddens, A. (1984). *The constitution of society. Outline of the theory of structuration*. Cambridge: Polity Press.
- Goksoyr, M. (1991). *Idrettsliv i borgerskapets by: en historisk undersøkelse av idrettens utvikling og organisering i Bergen på 1800-tallet*. Dr.scient.-avhandling. Oslo: NIH.
- Hjelseth, A. (2016). Frafall i ungdomsidretten – et overvurdert problem? I Seippel, Ø., Sissjord, M. K. & Strandbu, Å. (Red.), *Ungdom og idrett*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Ingebrigtsen, J. E. (2014). *Trenerundersøkelsen 2013*. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning AS, Senter for idrettsforskning.
- Ingebrigtsen, J. E. (2015). Treneren – hvordan er det mulig å ta hensyn til alt og alle? I Sæther, S. A. (Red.), *Trenerroller*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Loland, S. (2002). Lek, spill og idrettens egenart. I Seippel, Ø. (Red.), *Idrettens bevegelser. Sosiologiske studier av idrett i et moderne samfunn*. Oslo: Novus forlag.
- Meld. St. 26 (2011–2012). *Den norske idrettsmodellen*. Oslo: Det kongelige kulturdepartementet.
- Musch, J. & Grondin, S. (2001). Unequal competition as an impediment to personal development: A review of the relative age effect in sport. *Developmental Review*, 21(2), 147–167.
- Norges Svømmeforbund. (2019). *Utviklingstrapp svømming. Norges svømmeforbunds langsiktige utviklingsplan for svømmere*. NSF-utviklingstrapp-høyoppl.pdf (svømming.no)
- Peterson, T. (1990). *Leken som blev allvar. Halmstads bollklubb mellan folkrörelse, stat och marknad*. Lund: Arkiv.
- Peterson, T. (2011). *Talangutveckling eller talangavveckling?* SISU Forlag.
- Peterson, T., Norberg, J. R., Grujoska, I. & Thiborg, J. (2008). *Föreningsfostran och tävlingsfostran. En utvärdering av statens stöd till idrotten*. SOU 2008:59. *Föreningsfostran och tävlingsfostran – En utvärdering av statens stöd till idrotten*, SOU 2008:59 (regeringen.se)
- Schieffloe, P. M. (2011). *Mennsker og samfunn. Innføring i sosiologisk forståelse*. 2. utg. Bergen: Fagbokforlaget.
- Seippel, Ø. (2005). *Orker ikke, gidder ikke, passer ikke? Om frafallet i norsk idrett*. Rapport 3/2005. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.

- Skauge, M. & Hjelseth, A. (2021). Alternative forklaringer på sosioøkonomisk ulikhet i ungdomsidretten. s. 283–303 i Tjønndal, A. (Red.), *Idrett, kjønn og ledelse*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Strandbu, Å., Stefansen, K. & Smette, I. (2016). En plass i jevnalderfellesskapet. Idrettens betydning i ungdomstida. I Seippel, Ø., Sisjord, M. K. & Strandbu, Å. (Red.), *Ungdom og idrett*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Weber, M. (1971). *Makt og byråkrati*. Oslo: Gyldendal.